УДК 821.161.2-31.09 Франко І.

Ярослав Грицков'ян
(Польща)

ІВАН ФРАНКО В ОЦІНКАХ ПОЛЬСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті розглядається постать Івана Франка, відомого українського письменника, в оцінці представників польського літературознавства від XIX століття і до сьогодні.

***Ключові слова**: Іван Франко, польське літературознавство.*

***Jarosław Hryckowian. Iwan Franko w ocenie polskiego literaturoznawstwa**. W artykule rozpatruje się znana postać literatury ukraińskiej Iwan Franko w ocenie przedstawiciele polskiego literaturoznawstwa od końca XIX wieku i do dziś.*

***Słowa kluczowe**: Iwan Franko, literaturoznawstwo polskie.*

***Yaroslav Hrytskovyan**. **Ivan Franco in estimations of Polish literary criticizm.** In the article is examined Ivan Franco, the known figure of Ukrainian literature, in the estimation of representatives of Polish literary criticism from XIX of century and until now.*

***Key words:** Ivan Franco, the literary criticism.*

Перші польські публікації й оцінки творчості Івана Франка з'явилися ще за його життя — з початком 80-х років XIX ст. Пишуть про нього такі публіцисти й історики, як Леон Василевський, Францішек Равіта, Адам Віслицький та ін[1]. У своїх судженнях вони доброзичливо оцінюють здобутки талановитого українця.

Ці спокійні і ділові публікації діаметрально змінюються в 1897 році, коли у віденському часопису «Die Zeit» з'явився його історико-літературний памфлет «Поет зради» про Адама Міцкевича. За міркуваннями Франка, одним із мотивів «Конрада Валленрода», а й інших творів є зрада. Висновки ці кидали тінь на польського поета. Польська преса — «Wiek», «Prawda», «Przegląd Tygodniowy», «Dziennik Krakowski», «Kurier Przemyski», «Kraj» — підійняли галас і прийняли явне протифранкове спрямування. Франківський «валленродизм» і «зрада» вивели польську критику із рівноваги. Почалася публічна хльоста, на Франка посипались удари у формі прикметників *підлий, зухвалий, негідний*; іменників — *шахрай, брехун, гайдамака*; фраз — вуличний пес, фарбований лис, байстрюк Слов'янщини[2].

Ясна річ, що нападки були тенденційні, а з кругу корисної роботи письменника вибиралися негативні для Франка оцінки. Мериторичну з ним полеміку підняли Генрик Монат, Людвік Щепанський, Александер Свентоховський, Влодзімеж Спасович, але й вони не заглиблювалися в суть цієї «помилки» і у зміст поняття «валленродизму» чи у Франкове тлумачення. З поглядами Франка на творчість Міцкевича не погоджувалися й Болеслав Прус, Марія Конопницька та Ян Бодуен де Куртене[3].

[1] Полєк В., Грицковян Я. Українська література в Польщі // Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. — Т. 5. — Київ: Наукова думка, 1994. — С. 238–250.

[2] Kuplowski M. Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. — Rzeszów, 1974. — S. 56.

[3] Там само. — С. 73.

Добрих умов до розвитку польського франкознавства не було також у міжвоєнному двадцятиріччі (1918–1939). До згаданого конфлікту Франко–Міцкевич приєдналася ускладнена політична ситуація, взаємні польсько-українські конфлікти. Ім'я Франка на сторінки творів тогочасних польських дослідників потрапляє рідко, не має належного віддзеркалення і в часописах. У бібліографічному списку «Wiadomości Literackich» за 1924–1939 рр. знаходимо лиш нотку, що відноситься до спільних мотивів у творчості Івана Франка і Болеслава Пруса[1]. Знаменно і те, що польська публіцистика того часу вертала до справ Франко–Міцкевич через історичну драму «Wielka utrata», авторство якої помилково український письменник приписує Міцкевичу[2]. Дещо ширше про Франка писалося на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukrainkiego», який виходив у 1932–1939 рр. До речі, тут з'явилася стаття Зигмунта Мазура «Poezja Iwana Franki» про її гуманітарне значення і достоїнства. Він чи не вперше у польській літературній критиці звертається із закликом, щоб поляки забули минуле і поглянули об'єктивно на великого українського поета[3].

Ситуація змінюється після закінчення Другої світової війни: перед Франком широко відкриваються двері, видаються його твори, організуються наукові конференції, в періодичній пресі друкуються інформації про його життя і творчість. Але на порядку дня поставлено принципи марксизму-ленінізму. Наслідком того круг тематики польських студій звужується, обертається довкола участі Франка в робітничому і селянському русі та інтернаціональних зв'язках з польською літературою та «воюючої за соціалізм» публіцистики. І роблено це, так сказати б, за планами державних культурних установ, їхніми сугестіями. Правда, польські літературознавці надто ними не переймалися. Навіть у часах найбільш агресивного сталінізму рідко ми натрапляємо на матеріали, які підмальовували би портрет Франка під марксиста-ленінця чи «воюючого антиклерикала». Свідоцтвом можуть слугувати доповіді філологів, виголошені в квітні 1957 р. на науковій сесії з нагоди 100-річчя від дня народження Івана Франка[4], матеріал про його діяльність у польському народознавчому Товаристві (1895–1897), співпраця з етнографічними часописами «Wisła» і «Lud», діяння на користь популяризації доробку польської літератури серед українців. Але і в тих умовах тогочасна франкіана позначена доволі однобічними і нерівномірними працями, зокрема в публіцистиці, призначеній для масового читача. Прикладом може слугувати популярна брошура «Iwan Franko» найпершого знавця української літератури Мар'яна Якубця. За його словами, Франко був «антиклерикалом», «виразником ідеології галицького пролетаріату», супротивником «буржуазно-націоналістичної» преси, а в підсумках — соціалістом і популяризатором марксизму[5].

Тривалим слідом польського франкознавства того часу буде, напевне, книжка Міколая Купльовського «Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej»[6] та студії Іра-

[1] Wiśniewska E. Ukrainica i białoruthenica na łamach «Wiadomości Literackich» // Studia Polono-Slavica-Orientalia. Acta Litteraria III. — 1976. — S. 159.

[2] Zaderecki T. Pseudo-Mickiewiczowski dramat polityczny na tle powstania 1831 r. «Wielka utrata» // Pamiętnik Literacki. —1931. — Z. 2. — S. 213–230.

[3] Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — Nr 19.

[4] Slavia Orientalis. — 1958. — Nr 1–2 (nrw całości poświęcony Iwanowi France).

[5] Jakóbiec M. Iwan Franko. — Wiedza Powszechna, 1958. — 74 s.

[6] Kuplowski M. Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. — Rzeszów, 1974. — 300 s.

жини Паздро про співпрацю Івана Франка з петербурзьким «Krajem»[1] і праця, опрацьована на архівних польських матеріалах про Франка як історика галицького театру[2]. Перший виекспонував у своїй книжці справи відношення письменника до літератури польського романтизму і позитивізму, їх головних представників. Ґражина Паздро охарактеризувала діяльність Франка в галузі української літератури на сторінках польської преси. Деякі відлуння тих досліджень були відчутні ще в 1986 р. на міжнародному симпозіумі у Львові, що проходив з 11 по 15 вересня з доручення Академії наук та Комісії в справах ЮНЕСКО, де з доповідями виступили Мар'ян Якубець, Міколай Купльовський, Ельжбета Вісневська. Вони підсумували взаємозв'язки Франка з польською літературою та роз'яснили новим дослідженням проблему, яку сигналізовано ще в 1957 р. на франківській сесії про мову і стиль Франка в творах, писаних польською мовою.

Новий період франкознавчої науки в Польщі (вісімдесяті і наступні роки) не принесли Франкові більшої кількості досліджень, але мали епохальне значення. В Польщі настав час «Солідарності», зриваються ланцюги, рвуться догматичні схеми соціалістичної демократії. Великого значення в польсько-українських відносинах набуває факт Тисячоліття Хрещення України (1988). В обіг масової інформації потрапляють численні (також підпільні) матеріали про Україну, постають нові політичні орієнтації щодо східних сусідів. В незалежницьких інтелектуальних середовищах (університетах, вищих наукових закладах) формуються нові вагомі мисли щодо справ літератури і релігії, її духовних вартостей. Тут, зокрема, треба згадати проф. Ришарда Лужного (1927–1998) — керівника Дослідного інституту візантійсько-слов'янської культури в Любліні, організатора багатьох конференцій, наукових семінарів східнослов'янських літератур, а ширше присвячених справам сакруму, справам релігійним. Саме тут розмірковуються проблеми присутності й ролі сфери сакруму в літературах народів слов'янських, які ждали, а можливо, й сьогодні чекають на компетентних дослідників. До речі, Р. Лужний є автором досліджень, відкритих на справи релігії українських митців — сакруму в творчості Григорія Сковороди і Лесі Українки[3].

Річ очевидна, що в цій ситуації увиразнюються теж світоглядні погляди Івана Франка (згадаймо, що в минулому на цю тему нагромадилося чимало контроверсій). Маємо тут на увазі знаменний, бо один із перших, позначених «духом» нової епохи, ескіз Станіслава Вінценза про Франкові контакти з духовенством[4] та обширну публікацію автора цього огляду «"Wierzę w siłę ducha..." (Klucz do duchowości Iwana Franki)»[5]. З'ясовуючи погляди українського мислителя, автор

[1] Pazdro G. Współpraca Iwana Franki z peterburskim «Krajem», Addenda: Bibliografia publikacji Iwana Franki zamieszczona w petersburskim «Kraju» (1885–1889) //Studia Polono-Slavica-Orientalia. Acta Litteraria VI. — Wrocław, 1980. — S. 145–202.

[2] Pazdro G.. Iwan Franko krytyk i historyk teatru ukraińskiego w Galicji (na materiałach publikowanych w prasie polskiej) // W kręgu tradycji i współczesności literatur słowiańskich. — Warszawa: Uniw. Warszawski, 1982. — T. 9. — S. 93–104.

[3] Luźny R. Grzegorz Skoworoda, czy sacrum w literaturze Ukraińców // Znak. — XXXVII rok. — Nr 367. — S. 66–80; Luźny R. Świat sacrum chrześcijańskiego na drodze twórczej Łesi Ukrainkl // Zeszyty Naukowe KUL. — Lublin,1991. — Nr 1–2. — S. 89–106.

[4] Vincenz S. Wspomnienia o Iwanie France // Znak. — 1985. — Nr 367. — S. 81–86.

[5] Hryckowian J. «Wierzę w siłę ducha...» (Klucz do duchowości Iwana Franki) // Zeszyty Naukowe KUL. — Lublin, 1991. — Nr 1–2. — S. 107–117.

підводить у ній читача до думки, що «Мойсей» — це твір з індивідуалістичним підходом до справ релігії і добрий приклад «віри в силу духа», що немає тут «вагань», «роздвоєнь», які так часто находили поета в молодості. І є це відносини однозначно християнські.

У 90-х роках в осередках Кракова — Краківському університеті, Педагогічному Інституті, а також Академії (ПАН) — постали сприятливі умови до поглиблювання знань письменства східних слов'ян. Організуються тут наукові сесії, видаються матеріали. З досліджень про Івана Франка друкуються в них чергові доповіді. Релігійну заангажованість письменника вказано в публікації Я. Грицков'яна «Iwana Franki poglady na kwestię unii brzeskiej»[1]. Йшлося тут головно про провідну думку Франка — його ставлення до самого факту проведення унії в Бресті і його наставлений до цієї історичної події. Конклюзією згаданої публікації є підтвердження, що Франко акт унії оцінив позитивно, боронив її ініціаторів (наприклад, Іпатія Потія), утверджував, що під пресією унійних зрушень прийшло виразне інтелектуальне оживлення серед духовенства. Важливість цієї опінії виносить на передове місце ще й той Факт, що оцінював його Франко з великої дистанції (від часів унії минуло триста років). У сесійну канву була вплетена і тема «Iwan Franko і Biblia»[2]. Правда, вона лиш натякала Франкові судження про цю знаменну книгу, але змістовно показала, що Біблія була постійним об'єктом його зацікавлень: використовувалася в його літературній, публіцистичній і науковій діяльності, була претекстом його філософських роздумів.

Культивуючи біблійну риторику, Іван Франко охоче користувався притчею, типовою формою релігійної літератури Далекого і Близького сходу, зокрема, на ґрунті юдаїки, а отже, з різновидними ґатунками, що виступають у Старому і Новому Заповітах. Цей сюжетний матеріал використав поет у збірці «Мій Ізмарагд» (1898). Ідейно-тематичний аналіз цієї збірки знайшов свій вираз у доповіді на сесії, присвяченій духовності, культурі та мові східних слов'ян[3]. Обґрунтовує в ній автор тези, що при цілому скептицизмі Івана Франка, його сумнівах релігійні образи і символи були для нього незвичайно «життєві», становили найчистіше і найкраще джерело творчості, давали зразкові приклади до переказування їх із покоління в покоління. Поет «оживлює» давні твори, черпає з них творче натхнення і основний смисл, який іде в парі з його філософськими інтуїціями. Є він у них відкритий і повний поваги до християнської культури, для її універсальних етичних формулювань.

Можна шкодувати, що тих студій про І. Франка мало, що польські університети та інші навчальні і наукові заклади в умовах повної творчої свободи не виявили більшого зацікавлення українським мислителем. Є надія, що корисний перелом наступить у ювілейному 2006 році — 130-річчі з дня народження письменника.

---

[1] Hryckowian J. Iwana Franki poglądy na kwestie unii brzeskiej //Unia brzeżka. Geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich. — Kraków, 1994. — S. 442–449.

[2] Hryckowian J. Iwan Franko i Biblia // Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich. — Kraków, 1998. — S. 335–342.

[3] Hryckowian J. Poezja moralistyczna Iwana Franki — dawne wzorce, idee, koncepcje twórcze // Słowianie Wschodni. Duchowość — Kultura — Język. — Kraków, 1998. — S. 121–128.